

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

**В. В. Оніщенко, аспірант,
ДВНЗ «УАБС НБУ», м. Суми**

Метою статті є визначення місця державних банків у вітчизняній банківській системі. Як показує проведене дослідження, вітчизняні державні банки займають провідні місця на ринку банківських послуг як в сегменті надання кредитів, так і в сегменті залучення депозитів. Основною причиною цього є довіра до державних банків, яка склалася внаслідок того, що їх власником є держава.

Ключові слова: державні банки, банківська система, фінансовий сектор економіки, правове регулювання.

ВСТУП

У період фінансової кризи посилилась увага теоретиків та практиків банківської діяльності до ролі державних банків у економіці країни. В деяких країнах у період, коли приватні банківські установи зазнавали істотних фінансових проблем, основою стабільності банківської системи залишалися банки, які є власністю держави. Не лише в Україні, а й в таких країнах, як Португалія, Австрія, Ісландія, державі довелося націоналізувати декілька приватних банків або збільшити власну присутність у банківській системі країни, таким чином стабілізуючи фінансовий сектор економіки. На сьогодні в цілому ряді розвинених країн держава приділяє значну увагу державним банкам, створюючи основу для стабільної діяльності фінансової системи. Однією з таких країн є Німеччина, власність якої у банківській системі перевищує 50%. У світлі таких світових тенденцій вважаємо за необхідне приділити увагу дослідженню вітчизняних державних банків та визначенню їх місця в банківській системі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що теоретичні засади участі держави у статутних капіталах комерційних банків широко досліджуються у вітчизняній літературі. Питаннями проблем діяльності державних банків в Україні займалися такі вчені, як Н. М. Шелудько, О. Дзюблюка, О. В. Усенко, Л. М. Стрельбицька, І. В. Дук, В. Стельмах, М. В. Суганяка.

У той же час, ураховуючи наукові досягнення вітчизняних вчених у питанні проблем діяльності державних банків у банківській системі України, недостатньо дослідженим залишається питання місця таких фінансових установ у вітчизняній банківській системі, їхніх переваг та недоліків порівняно з українськими банками з приватним капіталом.

Метою дослідження є визначення місця державних банків у вітчизняній банківській системі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Обговорюючи проблеми діяльності банків із державною участю, доцільно визначитися, про які конкретно банки йде мова. Виділення банків з державною участю з-поміж інших кредитних організацій є важливим не лише в рамках цієї статті, але й з метою встановлення спеціального правового регулювання їхньої діяльності загалом.

Таким чином, під банками з державною участю потрібно розуміти банки, у статутних капіталах яких присутній державний капітал, а серед акціонерів – держава.

При виявленні ознак банків із державною участю необхідно виходити з того, що слово "участь" насамперед означає участь держави в керуванні

банком. Реалізація функцій керування може відбуватися на основі корпоративної участі держави в банку або на підставі прямої вказівки нормативного акта.

Не може бути виділений як критерій така ознака, як обсяг операцій банку з державними засобами. Відносини між банком і державою із приводу наданих бюджетних коштів регулюються відповідними договорами, у рамках виконання яких їхнє положення характеризується рівністю. Таким чином, той факт, що банк оперує державними засобами, не означає, що держава здобуває право контролювати банк у здійсненні ним господарської діяльності.

Зважаючи на вищесказане, ймовірно, єдино правильним критерієм виділення банків із державною участю є наявність корпоративної участі держави в їх управлінні, тобто участь держави в статутному капіталі банку, оскільки пряме регулювання діяльності банку адресними нормативними актами не відповідає конституційному принципу волі економічної діяльності.

За твердженнями науковців, не будь-яка участь держави в банку надає їй право на керування ним. Присутність приватних інвесторів вимагає дотримання, забезпечення та отримання їх прав на керування банком. Можливого балансу дотримання державних і приватних інтересів можна домогтися шляхом опосередкування права на керування таким критерієм, як розмір і частка участі в статутному капіталі банку.

Наявність статутного капіталу, володіння частками у якому надає право на керування банком, прямо пропорційне розміру цієї частки, чинним законодавством передбачено для господарських товариств. Господарські товариства за своєю суттю представляють об'єднання довіряючих одне одному осіб для цілей ведення спільного бізнесу. Це диктує необхідність персональної участі учасника в управлінні товариством.

Оскільки одним із учасників банку з державною участю буде держава, то будь-які бажання держави, або скоріше конкретних чиновників, до вибору партнера при утворенні банку будуть порушенням принципів рівності й конкуренції.

Найбільш підходящою організаційно-правовою формою в даній ситуації є відкрите акціонерне товариство.

Світовий досвід свідчить про досить широку участь держави в банківському секторі економіки. У різні моменти історичного розвитку ступінь цієї участі був різним. Причиною тому служила як загальна макроекономічна ситуація в країні, так і ступінь прихильності до ринкових механізмів функціонування, політичні установки й програми, прийняті в конкретний момент.

Активність держави в банківському бізнесі пояснюється трьома групами факторів, які, будучи відносно самостійними, перебувають, проте, в тісному взаємозв'язку. Перша група факторів пов'язана з недостатнім розвитком фінансового посередництва, що не дозволяє забезпечити розподіл ресурсів на ринковій основі. Недокапіталізованість банків, нерозвиненість фінансових ринків стримують необхідну для підтримки економічного зростання трансформацію заощаджень в інвестиції. У цих умовах держава змушена підсилювати свою присутність у банківській системі й брати на себе кредитування проектів, галузей і сфер, які внаслідок різних причин (високі ризики, тривалий строк окупності, недостатність капіталу й ін.) непривабливі для приватного бізнесу. Друга група факторів іде своїми коріннями у сферу ідеологічних установок. При певному типі економічної політики державне втручання, у тому числі й у банківську сферу, розглядається як необхідна умова досягнення суспільних цілей. У цьому разі держава усвідомлено бере на себе функції господарювання суб'єкта. Виконання таких функцій

припускає розширення державної участі в капіталі великих банків, для яких, як правило, створюється режим найбільшого сприяння. Як наслідок, починає або домінувати несумлінна конкуренція, або встановлюється монополія держбанків. В основі третьої групи факторів лежать надзвичайні обставини, коли держава вдається до часткової або навіть повної націоналізації банківської системи. Таке трапляється в періоди гострих фінансових криз і різкого падіння кількості клієнтів і вкладників у кредитних організацій. У різні періоди до цього вдавалося багато країн, починаючи від Чилі на початку 80-х років і закінчуючи Норвегією на рубежі 80 - 90-х років минулого століття. У міру стабілізації макроекономічної ситуації держава переходила до поетапної денационалізації банківської справи. Зазначені процедури здійснюються в рамках реструктуризації банківської системи, що постраждала від кризи.

Необхідно особливо підкреслити, що у світовій практиці майже не зустрічається випадків, коли участь держави в капіталі банків реалізується через центральний банк країни. За визначенням, кредитор останньої інстанції й орган банківського нагляду не можуть бути акціонерами комерційних банків. Таке можливо тільки в рамках перехідного періоду, причому як залишкове явище й без якихось додаткових переваг.

У літературі наводяться різні аргументи за й проти діяльності державних банків. Основна критика зводиться до того, що вони перешкоджають сумлінній конкуренції, сприяють неефективному використанню бюджетних засобів і корупції, стримують формування повноцінних фінансових ринків і системи ринкового розподілу ресурсів. У той же час наводяться досить переконливі докази на користь того, що банки з державною участю компенсують нерозвинені механізми фінансового посередництва й недокапіталізацію банківської системи, беруть на себе частину високих і невизначених ризиків з кредитування ключових секторів національної економіки.

Державна власність у банківському секторі економіки породжує цілий ряд проблем. В основному суть цих труднощів лежить у площині менеджменту. Так, під час прийняття рішень виникають, по суті, нерозв'язні питання: (а) як повинна поводитися держава - як звичайний власник або як орган грошово-кредитного регулювання, (б) як великий позичальник або кредитор, (в) як податковий орган або як благодійний фонд? Цей конфлікт інтересів заважає банку з державною участю вчасно реагувати на швидко мінливі ринкові умови.

Банки з державною участю характеризуються, як правило, недостатньою ефективністю менеджменту. Знаючи, що держава покриє їхні збитки, вони або проводять високо ризиковану політику, або діють винятково "за вказівкою", не керуючись економічною доцільністю. При цьому в якийсь момент часу із причин небажання або фінансової неможливості держава перестає направляти засоби в ці банки, і вони починають зазнавати серйозних фінансових труднощів.

Існує необхідність у тому, щоб держава як власник банку була прозорою і підзвітною під час прийняття рішень, грала за чітко встановленими правилами, а також розробила таку систему контролю за такими банками, при якій виключалася б можливість зловживання й одночасно існували б економічні стимули підвищення ефективності роботи.

На сьогодні день в Україні функціонують 5 державних банків, хоча до недавна їх було лише 2. Традиційно під державними банками розуміють Укрессимбанк та Ощадбанк, кожен із яких знаходиться у стовідсотковій власності держави. Проте в червні 2009 року урядом було прийнято рішення про входження в статутний капітал ще трьох банків з метою утримання їх від дефолту, відновлення їх платоспроможності й таким

чином підтримання вітчизняної банківської системи та національної економіки в цілому. Так, держава стала головним власником таких банків, як Укргазбанк, статутний капітал якого наповнила на 3,2 млрд грн, що становить 84,21 %, Родовідбанк, наповнивши статутний капітал 2,809 млрд грн, що становить 99,97 % прав власності, банк Київ, спрямувавши 3,563 млрд грн на поповнення статутного капіталу, таким чином отримавши 99,93% прав власності на установу. Таким чином, на сьогодні у власності держави знаходяться 5 комерційних банків, проте, аналізуючи їхню діяльність, необхідно зазначити, що банки, які нещодавно стали власністю держави, спрямовують свої зусилля здебільшого на вирішення внутрішніх проблем, відновлення репутації та повернення боргів кредиторам. Так, Родовідбанк досі вирішує питання повернення депозитів населенню. Проте є й такі, для яких допомога держави і входження її до складу власників допомогли швидко пройти складнощі з ліквідністю та платоспроможністю й повернутися до нормальної діяльності. Яскравим прикладом цього є Укргазбанк.

Аналізуючи діяльність державних банків вважаємо за необхідне досліджувати лише два банки: Укрексімбанк та Ощадбанк, оскільки інші новостворені банки з державною часткою стали такими зовсім недавно і за необхідністю стримати кризові явища у вітчизняному фінансовому секторі.

Обов'язково потрібно сказати, що ці фінансові установи не просто функціонують як комерційні банки, але й час від часу виконують роль представників уряду. Так, Укрексімбанк перш за все орієнтований на обслуговування зовнішньоторговельної діяльності держави. Крім того, виступаючи фінансовим агентом Кабінету Міністрів України, Укрексімбанк супроводжує зовнішні та внутрішні кредити, надані під гарантію держави. Ощадбанк, у свою чергу, є правонаступником Ощадбанку УРСР, основною функцією якого було акумулювання заощаджень населення.

Перш за все, на нашу думку, необхідно проаналізувати прибутковість державної діяльності у вітчизняній банківській системі (табл. 1).

Таблиця 1 - Результати діяльності банківської системи України за перший квартал 2011 року [1]

№ пор.	Назва банку	Чистий прибуток банку, тис. грн
1	ПРИВАТБАНК	434 654
2	ОТП БАНК	269 506
3	БАНК З/4	226 300
4	ОЩАДБАНК	126 607
5	СІТІБАНК (УКРАЇНА)	125 408
6	ВТБ БАНК	117 493
7	ІНГ БАНК УКРАЇНА	77 319
8	"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	65 092
9	ДОЧІРНІЙ БАНК СВЕРБАНКУ РОСІЇ	56 996
10	"КЛІРИНГОВИЙ ДІМ"	46 105
11	КІВ КРЕДІ АГРІКОЛЬ	29 070
12	УКРАЇНСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ БАНК	20 401
13	ПРАВЕКС-БАНК	20 092
14	БАНК РЕНЕСАНС КАПІТАЛ	18 122
15	УКРЕКСІМБАНК	17 130

Як бачимо із даних, зображених в табл. 1, обидва досліджуваних державних банки входять до 15 банків, які напрацювали найбільший прибуток за результатами першого кварталу 2011 р. Сумарний прибуток Ощадбанку та Укрексімбанку становить близько 144 млн грн, і це на фоні того, що в цілому банківська система України закінчила перший квартал зі збитками. Прибутковість діяльності державних банків є першою ознакою ефективності іншої діяльності, особливо з огляду на те,

що більшість вітчизняних банків не може вийти зі збитків ще з часів кризи.

Аналізуючи більш глибоко місце державних банків на вітчизняному ринку банківських послуг, визначимо їх частку на ринку банківських депозитів (табл. 2).

Таблиця 2 - Обсяги депозитів залучених банками першої групи, на 01.04.2011 [1]

	Назва банку	Депозити, залучені від юридичних осіб		Депозити, залучені від фізичних осіб	
		Обсяг коштів, тис. грн	Частка на ринку, %	Обсяг коштів, тис. грн	Частка на ринку, %
1	ПРИВАТБАНК	20 309 488	11,15%	61 222 499	21,03%
2	УКРЕКСІМБАНК	18 163 894	9,97%	13 291 209	4,57%
3	ОЩАДБАНК	12 407 266	6,81%	20 721 599	7,12%
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	11 738 403	6,44%	16 411 031	5,64%
5	УКРСИББАНК	7 966 235	4,37%	12 663 420	4,35%
6	УКРСОЦБАНК	4 899 161	2,69%	10 009 970	3,44%
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	7 951 462	4,37%	10 798 164	3,71%
8	ВТБ БАНК	4 691 666	2,58%	4 293 057	1,47%
9	АЛЬФА-БАНК	5 318 671	2,92%	5 685 382	1,95%
10	ОТП БАНК	3 441 092	1,89%	4 020 072	1,38%
11	"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	3 119 759	1,71%	6 891 557	2,37%
12	"НАДРА"	2 770 697	1,52%	4 243 875	1,46%
13	ПЕРШИЙ УКР. МІЖНАРОДНИЙ БАНК	2 612 941	1,43%	5 501 755	1,89%
14	БРОКБІЗНЕСБАНК	3 573 934	1,96%	6 523 086	2,24%
15	КРЕДИТПРОМБАНК	1 955 923	1,07%	5 230 993	1,80%
16	БАНК ФОРУМ	1 896 241	1,04%	6 144 587	2,11%
17	УКРГАЗБАНК	1 053 293	0,58%	4 372 401	1,50%
	Разом по банківській системі	182 142 378	100,00%	291 121 897	100,00%

Як бачимо із даних, наведених у табл. 2, державні банки займають провідні позиції на ринку депозитів юридичним та фізичним особам. Так, за обсягами депозитів, залучених від юридичних осіб, Укрексімбанк та Ощадбанк займають відповідно 2-ге та 3-тє місця, поступаючись лише лідеру ринку банківських послуг Приватбанку. В свою чергу, на ринку депозитів фізичних осіб Укрексімбанк та Ощадбанк займають відповідно 4-тє та 2-ге місця. Цей показник свідчить про ефективну діяльність державних банків на ринку банківських депозитів та про високий рівень довіри до цих банків з боку вкладників. Окрім того, Укрексімбанк має більш значну частку на ринку депозитів юридичних осіб, у свою чергу, Ощадбанк – фізичних. Такий розподіл відповідає завданням цих банків, які поклала на них держава, оскільки, як зазначалося вище, Ощадбанк розвивався із установи, основним завданням якої було залучення збережень населення, а Укрексімбанк створювався для обслуговування підприємств, насамперед державних, у зовнішній торгівлі.

Високу довіру до державних банків на ринку банківських депозитів підтверджує також рейтинг надійності банківських вкладів (табл. 3).

Таблиця 3 - Рейтинг надійності банківських депозитних вкладів у 2011 р. [2]

	Назва банку	Сумарний коефіцієнт рейтингу	Сумарний рейтинг і прогноз	Динаміка депозитів населення за останні 12 міс., %
1	Укрексімбанк	4,02	A++	38,9
2	ОТП Банк	3,94	A+	2,5
3	Ощадбанк	3,91	A+	29,8
4	Приватбанк	3,52	B+	59,6
5	Райффайзен банк Аваль	3,52	B++	-6,8
6	Укрсиббанк	3,52	B+	30,4
7	Укрсоцбанк	3,41	B++	29
8	ВТБ Банк	3,36	B+	52,9
9	Ерсте Банк	3,35	B+	40,4
10	Індекс Банк	3,35	B+	29,5
11	БТА Банк	3,35	B=	172
12	Сведбанк	3,3	B=	-16
13	ДБ Сбербанку Росії	3,3	B+	159,1
14	Альфа-Банк	3,26	B+	94
15	Кредит-Дніпро	3,25	B=	44,3

Як свідчать дані з табл. 3, на сьогодні державні банки є установами з найбільшою довірою до них з боку юридичних та фізичних осіб. Укрексімбанк та Ощадбанк займають відповідно 1-ше та 3-тє місця у цьому рейтингу, що свідчить про те, що у після кризовий період, коли переважна більшість банків має фінансові проблеми, підприємства та громадяни довіряють фінансовим установам, діяльність яких підтримується та гарантується державою. Відповідно можна зробити висновок, що державні банки, на відміну від банків із приватним капіталом, мають перевагу на ринку банківських послуг, яка полягає у високій довірі з боку юридичних та фізичних осіб. На нашу думку, така довіра базується саме на тому факті, що за діяльністю даної фінансової установи стоїть держава. Крім того, важливо відмітити, що державні банки також займають високі позиції на ринку банківського кредитування (табл. 4).

Таблиця 4 - Обсяги кредитів наданих банками першої групи, на 01.04.2011 [1]

	Назва банку	Кредити, залучені від юридичних осіб		Кредити, залучені від фізичних осіб	
		Обсяг коштів, тис. грн	Частка на ринку, %	Обсяг коштів, тис. грн	Частка на ринку, %
1	ПРИВАТБАНК	89 856 655	16,05%	21 613 434	10,61%
2	УКРЕКСІМБАНК	51 266 045	9,15%	1 091 087	0,54%
3	ОЩАДБАНК	40 192 409	7,18%	4 844 255	2,38%
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	21 898 453	3,91%	21 851 738	10,73%
5	УКРСИББАНК	13 149 641	2,35%	23 784 422	11,68%
6	УКРСОЦБАНК	18 043 388	3,22%	19 121 921	9,39%
7	ПРОМІНВЕСТБАНК	26 248 104	4,69%	1 131 493	0,56%
8	ВТБ БАНК	27 714 102	4,95%	2 867 168	1,41%
9	АЛЬФА-БАНК	19 187 470	3,43%	4 690 690	2,30%
10	ОТП БАНК	11 924 429	2,13%	8 658 469	4,25%
11	"ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ"	15 273 163	2,73%	4 098 152	2,01%
12	"НАДРА"	10 266 940	1,83%	14 722 687	7,23%
13	ПЕРШИЙ УКР.МІЖНАРОДНИЙ БАНК	10 840 209	1,94%	3 264 377	1,60%
14	БРОКБІЗНЕСБАНК	9 509 090	1,70%	2 896 297	1,42%
15	КРЕДИТПРОМБАНК	8 470 413	1,51%	2 784 511	1,37%
16	БАНК ФОРУМ	9 883 703	1,76%	4 188 093	2,06%
17	УКРГАЗБАНК	9 355 174	1,67%	2 810 034	1,38%
	Разом по банківській системі	559 994 605	100 %	203 659 151	100 %

Як бачимо із даних, наведених у табл. 4, державні банки на сьогодні займають одні з лідируючих позицій на ринку банківського кредитування юридичних осіб. Сукупна частка ринку банківських кредитів для юридичних осіб Укресімбанку та Ощадбанку на кінець першого кварталу становить понад 16%. На нашу думку, цей факт також пов'язаний з високою довірою підприємств до державних банків, оскільки вони є представниками держави у вітчизняній банківській системі. В той же час присутність цих банків на ринку кредитів для фізичних осіб є обмеженою. На нашу думку, це в першу чергу пов'язано з великими затратами та зусиллями, які супроводжують процес кредитування громадян.

Підсумовуючи наведені дані, можна сказати, що державні банки України займають провідні місця на ринку банківських послуг: як на ринку банківських депозитів, так і на ринку банківських кредитів. Винятком є хіба що низька активність державних банків у сегменті кредитування громадян. У цілому однією з вагомих причини того, що вітчизняні банки займають лідируючі позиції в банківській системі України є їхня приналежність до держави. Той факт, що за даними фінансовими установами стоїть держава, підвищує довіру до них серед підприємств та населення, а у банківській діяльності довіра та репутація відіграють ключову роль.

ВИСНОВОК

У цілому державна власність представлена у вітчизняній банківській системі 5 банками: Ощадбанком, Укресімбанком, Родовідбанком, банком Київ та Укргазбанком. Причому останні три банки перейшли до власності держави зовсім недавно, та й то вони були націоналізовані лише з метою збереження стійкості банківської системи. А тому, маючи за мету визначити місце державних банків у банківській системі України, вважаємо за необхідне аналізувати лише Укресімбанк та Ощадбанк. Як показують проведені дослідження, ці банки займають високу частку ринку банківських послуг як у секторі банківських кредитів, так і в секторі банківських депозитів. Однією з причин цього є довіра підприємств та громадян до цих фінансових установ, оскільки за ними стоїть держава, що, звісно, підвищує їхню надійність.

SUMMARY

The article aims at determining the role of state banks in the Ukrainian banking system. As shown by research state banks take high places in the banking market: in loans segment and in deposits segment. The main reason is trust to state banks that has been formed due to the owner is the state.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основні показники діяльності банків України на 2005-2011 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : http://bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm
2. Аналітична записка «Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України». [Електронний ресурс] // Бізнес журнал BIZKIEV. – Режим доступу : <http://bizkiev.com/content/view/1091/205/>
3. Шелудько Н. М. Проблема капіталізації державних банків України та шляхи її вирішення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Sheludko308.pdf
4. Исаев Ю. Банки развития как важнейший инструмент реализации государственной инвестиционной политики / Ю. Исаев // Вестник Финансовой академии. – 2006. - № 4. – С.61-72,
5. Моисеев С. Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика. / С. Р. Моисеев. – М.: Экономика, 2005. – 652 с.

Надійшла до редакції 28 серпня 2012 р.